19/09/2026

Ένας δραματικός Σεπτέμβρης για τα γλυπτά του Παρθενώνα πριν από 224 χρόνια – Από τον ναό στον βυθό της θάλασσας κι από κει στην Αγγλία

/ Παιδεία και Πολιτισμός

Το 1800 οι πόλεμοι ανάμεσα στη Βρετανία και τη Γαλλία συνεχίζονται αμείωτοι. Οι Ρώσοι και οι Αυστριακοί έχουν αποχωρήσει από τη συμμαχία με τους Βρετανούς έναντι της ναπολεόντειας λαίλαπας κι αυτοί οι τελευταίοι έχουν μείνει μόνοι να πολεμούν τους Γάλλους.

Αυτή την εποχή τα πλοία είναι περιζήτητα. Οι πλοιοκτήτες, που ως επί το πλείστον είναι και πλοίαρχοι, έχουν κλείσει συμφέροντες ναύλους μεταφοράς σιτηρών και άλλων βρώσιμων προϊόντων, που προορίζονται για τη μία ή την άλλη από τις αντιμαχόμενες πλευρές.

Στην Αθήνα, ωστόσο, ο διπλωμάτης Τόμας Μπους, 7ο κόμης του Έλγιν (Thomas Bruce, 7th Earl of Elgin) ή απλά λόρδος Έλγιν, πρέσβης της Βρετανίας στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, ουδόλως ενδιαφέρεται για τον πόλεμο και τα δεινά του.

Η προσοχή του είναι στραμμένη στο πώς θα καταφέρει να φυγαδεύσει ό,τι έχει κλέψει από τα ιερά μνημεία της Ακροπόλεως. Πολύτιμες αρχαιότητες, 75 μέτρα -από τα συνολικά 160- ζωφόροι του Παρθενώνα, 15 γλυπτές μετόπες, 17 ανάγλυφες φιγούρες από τα δύο αετώματα, τμήματα κιόνων, μαρμάρινα μπούστα και αρκετά ακόμα σπαράγματα της αρχαιοελληνικής κληρονομιάς, έχουν τοποθετηθεί σε 13 κιβώτια και περιμένουν την αναχώρησή τους στο λιμάνι του Πειραιά.

Ακόμα και ο Θρόνος του Πρυτάνεως του 4ου αι. π.Χ, που στην αρχαιότητα λειτουργούσε ως τιμητικό κάθισμα αξιωματούχων στο θέατρο του Διονύσου και τελευταία για την ασφάλειά του είχε τοποθετηθεί στον ιστορικό ναό της Σωτήρας Λυκοδήμου (κατοπινή ρωσική εκκλησία), ξηλώθηκε και περιμένει κι αυτός τη φυγάδευσή του μαζί με τα υπόλοιπα κλοπιμαία.

Από την Κοιλάδα του Μέντορα στο βυθό της θάλασσας

Αλλά ο καιρός περνά και φως στον ορίζοντα δεν φαίνεται. Τελευταίες μέρες του Αυγούστου 1802. Πλοίο διαθέσιμο για τη μεταφορά δεν υπάρχει. Έτσι, ο λόρδος αποφασίζει να αγοράσει με δικά του χρήματα τον Μέντορα, ένα δικάταρτο μπρίκι χωρητικότητας 134 τόνων, για να φορτώσει εκεί τον πολύτιμο θησαυρό και να τον μεταφέρει, μέσω Μάλτας, στην Αγγλία. Στις 3/15 Σεπτεμβρίου καταφθάνει στον Πειραιά το αγορασμένο σκαρί. Παρών, με αποστολή την ασφαλή φόρτωση και

μεταφορά των αρχαιοτήτων είναι ο γραμματέας του Έλγιν, Γουίλιαμ Ρ. Χάμιλτον (William Richard Hamilton). Ο λόρδος, από μακριά, ασκεί πιέσεις στον καπετάνιο του Μέντορα, τον Σκωτσέζο Γουίλιαμ Έγκλεν (William Eglen), να φορτώσει το σύνολο της λείας από τον λεηλατημένο βράχο, ακόμα και την πολύτιμη Καρυάτιδα, που έχει ξηλώσει από το Ερέχθειο. Εκείνος αρνείται. Το μπρίκι δεν θα αντέξει το βάρος.

Την ίδια κιόλας μέρα ο «Μέντωρ» σηκώνει πανιά με το πρώτο τμήμα των κλοπιμαίων στριμωγμένο σε 13 κιβώτια. Εκτός από τον καπετάνιο, επιβαίνουν άλλοι δώδεκα κι ανάμεσά τους είναι ο Χάμιλτον, ο λοχαγός πυροβολικού Τζον Σκουάιρ (John Squire) και ο συνάδελφος του Έλγιν, διπλωμάτης, τοπογράφος και αρχαιολάτρης Γουίλιαμ Λικ (William Martin Leake), στον οποίο μάλιστα ανήκουν τέσσερα κιβώτια (συνολικά 17) με σημειώσεις, σκαριφήματα, ημερολόγια, εκμαγεία και άλλο πολύτιμο υλικό από λεπτομερείς τοπογραφικές καταγραφές και χωρομετρήσεις, που έχει κάνει στην Αίγυπτο.

Στις 6 το απόγευμα της 4ης/16ης Σεπτεμβρίου ο «Μέντωρ» προσεγγίζει το ακρωτήριο Ταίναρο, αλλά ένας δυνατός βορειοδυτικός άνεμος τον βγάζει από τη ρότα του και τον παρασύρει περίπου 40 μίλια νοτιότερα. Νωρίς το πρωί της επομένης, το μπρίκι βρίσκεται ακόμα στο έλεος του ανέμου. Ο καπετάνιος ψάχνει για ασφαλές καταφύγιο. Βάζει ρότα για το λιμάνι του Αβλέμονα στο Τσιρίγο (Κήθυρα), νησί που αποτελεί τμήμα της ημιαυτόνομης Επτανήσου Πολιτείας. Ωστόσο, το συγκεκριμένο λιμάνι δεν αποδεικνύεται και τόσο ασφαλές για το παραφορτωμένο μπρίκι.

«… εξ αιτίας της παρά το Ταίναρον συνεχιζομένης θαλασσοταραχής, ηναγκάσθη το πλοίον να κατευθυνθή προς τα Κύθηρα, το μεσημέρι δε της 5ης (17 Σεπτεμβρίου) εισήλθε στον κόλπο του Αγίου Νικολάου (Αυλέμονος), προσπαθών να αγκυροβολήση. Αλλά η καταιγίς το παρέσυρεν, προσέκρουσεν επί των βράχων και κατεποντίσθη ενώ το πολίτιμον φορτίον επήγεν όλο στον πυθμένα της θαλάσσης…» περιγράφει ο χρονικογράφος Δημήτριος Γέροντας, ενώ ο Τσιριγώτης ιερέας Γρηγόριος Λογοθέτης, αυτόπτης μάρτυρας της βύθισης του πλοίου, φροντίζει να καταγράψει τα τεκταινόμενα: «1802, Σεπτεμβρίου 5, ένα καράβι Εγγλέζικο ερχόμενον από τας Αθήνας δια να αράξει εις τον Αυλέμονα, ήταν φορτωμένον με διάφορα αξιόλογα μαρμάρινα αγάλματα, βαλμένα εις κασέλες. Και επειδή εκοιμώντο οι άνθρωποι, εκτύπησε εις μίαν ξέραν και έσπασε, τα δε μάρμαρα με τις κασέλες επήγαν όλα εις το βάθος της θαλάσσης. Μόνον οι άνθρωποι εγλύτωσαν γυμνοί…».

«Μην προξενήσετε ζημιά στην ιδιοκτησία του Λόρδου»…

Οι ναυαγοί περισυλλέγονται από το πλήρωμα του αυστριακού πλοίου «Ανίκητος», που βρίσκεται αγκυροβολημένο κι αυτό έως ότου μερέψει ο καιρός στην είσοδο του λιμανιού του Αβλέμονα. Ο Χάμιλτον σπεύδει να ενημερώσει αρχικά τον Έλγιν κι αμέσως μετά τον υποπρόξενο της Βρετανίας στο νησί, Εμμανουήλ Καλούτση. Αυτός με τη σειρά του συντάσσει επιστολές προς τους ντόπιους προεστούς, με τις οποίες ζητεί να λάβουν όλα τα απαραίτητα μέτρα για την ανέλκυση του πλοίου, την προστασία των επιβαινόντων και την περισυλλογή των τμημάτων του φορτίου, τα οποία ενδεχομένως θα ξεβράσει η θάλασσα στην ακτή. «Όντες υπόχρεοι η Επτάνησος Ρεπουμπλίκα μας εις τον Μέγαν Βασιλέα, όπου η Εκλαμπρότης σας έχει την τιμήν να υπηρετή και εις το περίφημον Έθνος των Βρετανών», απαντούν οι προεστοί την επομένη, «με δημόσιον κήρυγμα εκάμαμεν γνωστόν το όσον ηκολούθησεν εις όλους τους κατοίκους της περιοχής μας, προστάζοντες και διορίζοντες εις αυτούς, υπό την απειλήν των πλέον μεγάλων σκληρών παιδεύσεων, να μην ήθελε τις τολμήσει να δώση την παραμικράν ενόχλησιν και ζημίαν, τόσον εις τα ειρημένα υποκείμενα, ως και εις όσους είναι εις την συνοδείαν τους, ώσπερ και εις το πράγμα όπου από λογαριασμόν τους ήθελεν ευρεθή»!

Οι ελληνικές αρχαιότητες, με κορυφαία τα μνημεία της κλασικής Αθήνας, περιλαμβάνονται στους κύριους σταθμούς του λεγόμενου «μεγάλου ηπειρωτικού ταξιδιού» (Continental Grand Tour). Πρόκειται για επιμορφωτικά ταξίδια που αποτελούν τμήμα της παιδείας των γόνων τής κατά κανόνα βρετανικής αριστοκρατίας και γενικώς της εύπορης αστικής τάξης, που στόχο έχουν τη μύηση των αρχαιόφιλων νεαρών στους αρχαίους πολιτισμούς, οι οποίοι αναπτύχθηκαν κυρίως στην Ελλάδα και στην ιταλική χερσόνησο. Κάπως έτσι και καθώς αυτή την εποχή τα σπαράγματα του παρελθόντος δεν έχουν ακόμα αξιολογηθεί ως ακριβή κληρονομιά, προσδιοριστική μίας εθνολογικής συνέχειας, αρκετοί από τους ταξιδευτές θα βρουν ευκαιρία να δημιουργήσουν από αυτήν τις δικές τους ιδιωτικές συλλογές…

Με όλα τα γυρίσματα και τις συγκυρίες της, λοιπόν, η ιστορία θα καταγράψει στα κιτάπια της και αυτό το υποτελές και μοιραίο για την Ελλάδα. Οι κατοπινοί πολίτες της να είναι αυτοί που απειλούν με σκληρή τιμωρία όσους «τολμήσουν» να παρεμποδίσουν την περισυλλογή και φυγάδευση των κλοπιμαίων, που δεν είναι άλλα από δικούς, ελληνικούς θησαυρούς.

Στα λοίσθια της οθωμανικής κατοχής, σε απρόβλεπτες συγκυρίες, ανάμεσα σε πολέμους μοιρασιάς και διαρκή αναταραχή κατά την οποία τόποι αλλάζουν χέρια

και άνθρωποι λογοδοτούν σε διαφορετικές διοικήσεις, γνώση και ενδιαφέρον για τις ακριβές ελληνικές αρχαιότητες διαθέτουν οι «εκκεντρικοί» της ευρωπαϊκής ελίτ, που έχουν καταληφθεί από το πνεύμα της γαλλικής επανάστασης και στρέφονται στον νεοκλασικισμό. Κι αυτοί οι ολίγοι γνώστες στον πυρήνα της Ελλάδος είναι ασφαλώς πολύ ανίσχυροι για να προστατέψουν ό,τι έχουν κληροδοτήσει στον τόπο οι αρχαίοι πρόγονοί τους. Λίγοι και μάλλον ανίσχυροι είναι και οι ξένοι υπερασπιστές αυτής της κληρονομιάς.

Για παράδειγμα, ο Γάλλος ευγενής Φρανσουά-Ωγκύστ-Ρενέ, υποκόμης ντε Σατωμπριάν (François-Auguste-René, vicomte de Chateaubriand) που θα βρεθεί στην Ελλάδα το 1806 -ελάχιστα χρόνια από το καταστροφικό πέρασμα του λόρδου Έλγιν- και θα εκδώσει στο περίφημο «Οδοιπορικό» του πως «είναι λυπηρόν να αναλογισθή κανείς ότι οι πολιτισμένοι λαοί της Ευρώπης επροξένησαν περισσότερη ζημία στα μνημεία των Αθηνών σε διάστημα εκατόν πενήντα ετών παρά οι βάρβαροι σε ολόκληρους αιώνας», θα εισπράξει από τον Έλγιν το σχόλιο: «Το ίδιο έπραξαν οι Γάλλοι στη Ρώμη, αφαιρώντας αγάλματα και εικόνας…».

Οι δυσμενείς καιρικές συνθήκες και το επικίνδυνο σημείο στο οποίο έχει ναυαγήσει ο «Μέντωρ» προοιωνίζονται μία εξαιρετικά δύσκολη επιχείρηση ανέλκυσης του ποντισμένου θησαυρού, πολλώ μάλλον του ίδιου του πλοίου. Ωστόσο, σύντομα το μπρίκι θα ξεχαστεί. Εκείνο που προέχει είναι το φορτίο του και στο νησί ουδείς αναλαμβάνει να βουτήξει σε τέτοιο βάθος.

Ο Χάμιλτον αναζητεί στο Ναύπλιο εξειδικευμένους δύτες. Τζίφος. Στις 26 Σεπτεμβρίου/8 Οκτωβρίου προσλαμβάνει πέντε Καλυμνιούς. Θα αμειφθούν με 7.000 γρόσια έκαστος. Στη συμφωνία που υπογράφουν αναφέρεται ρητώς πως τα αντικείμενα που πρέπει να ανασυρθούν από τον βυθό είναι «13 κάσες με μάρμαρα», «ένα κάθισμα μαρμάρινο», άγκυρες, τηλεβόλα, πυρομαχικά, πηδάλια, ιστία, πανιά και τέσσερις άλλες κασέλες (σσ: πρόκειται προφανώς για το υλικό του Λικ). Υπάρχει δε ο όρος πως οποιοδήποτε άλλο αντικείμενο εντοπισθεί στον βυθό, αποτελεί ιδιοκτησία του Χάμιλτον.

[Μετά το πέρας της επιχείρησης θα ανασυρθούν και θα παραδοθούν στον γραμματέα αρκετά γλυπτά, που δεν αναγράφονταν στον κατάλογο…]

Ελγιν: «Λίθοι χωρίς ιδιαίτερη αξία» στα κιβώτια

Κάτι η εντεινόμενη και απροκάλυπτη ανησυχία του Χάμιλτον για το βυθισμένο φορτίο, κάτι οι μακρόθεν και προς πάσα κατεύθυνση πιέσεις του Έλγιν να ανασυρθεί και να σταλεί στη Βρετανία, κάτι η πυρετώδης αναζήτηση των κατάλληλων δυτών, που θα αναλάβουν να φέρουν εις πέρας το δύσκολο έργο,

φουντώνουν οι φήμες για το πολύτιμο περιεχόμενο των κιβωτίων στον βυθό. Ουδείς γνωρίζει τι ακριβώς περιέχουν, πλην ίσως του υποπρόξενου Καλούτση, που έχει την πληροφορία ότι ο λόρδος Έλγιν είχε ζητήσει από τον καπετάνιο του Μέντορα, ο οποίος βρισκόταν στη Σμύρνη, να μεταβεί στον Πειραιά για να παραλάβει ορισμένες κάσες με αρχαία μάρμαρα, που είχε συγκεντρώσει ο ίδιος στην Αθήνα «έχοντας σχετικό φιρμάνι της Υψηλής Πύλης». Αγνοεί, ωστόσο, ότι πρόκειται για πολύτιμο υλικό, που έχει κλαπεί, κι άλλωστε ο Έλγιν έχει καταφέρει να… θολώσει τα νερά με επιστολή του προς τον υποπρόξενο, στην οποία αναφέρει: «… μέσα στο πλοίο υπήρχαν κιβώτια που περιείχαν λίθους, καμμίας ιδιαίτερης αξίας μεν, αλλά πολύ σημαντικούς για μένα τον ίδιο, ώστε να θέλω να τους εξασφαλίσω»…

Οι μέρες περνούν και οι βουτηχτάδες δυσκολεύονται να διεκπεραιώσουν την αποστολή τους. Λίγο πριν από την εκπνοή του Σεπτεμβρίου, ο Χάμιλτον προσλαμβάνει άλλους δύο, στους οποίους προσφέρει 1.500 γρόσια επιπλέον, τα οποία όμως θα εισπράξουν εφόσον ανασύρουν από τον βυθό όλα τα αντικείμενα. Στις 4 Οκτωβρίου η συμφωνία τροποποιείται. Από τη μία, οι δύτες διαμαρτύρονται ότι ανεξαρτήτως του αποτελέσματος, είναι αδύνατο να μην αμείβονται για τις κοπιώδεις και επικίνδυνες καταδύσεις τους και από την άλλη, ο Έλγιν, φοβούμενος μην τους χάσει, εντέλει συμφωνούν να τους πληρώνει με το κομμάτι, που θα ανασύρουν κάθε φορά. Τώρα πια υπάρχει και ο φόβος των πειρατών, που μυρίστηκαν τη λεία και έχουν αρχίσει να περιφέρονται γύρω της…

«Έστειλε ο μιλόρδος (Έλγιν) και ήλθαν βουτηχτάδες και του έβγαλαν μερικές κασέλες και έδινε εις κάθε κασέλα 500 γρόσια. Έως 40 χιλιάδες γρόσια τους έδινε να του τα βγάλουν όλα. Είχε και ένα Σκλαβούνικο καράβι πλερωτικό δια να φυλάττει τα μάρμαρα και χώρια άλλα καΐκια και φελούκες…» σημειώνει στα κιτάπια του ο αυτόπτης Λογοθέτης.

Δεκαετίες μετά, ο σπουδαίος γεωγράφος και ιστορικός του 19ου αι., Αντώνιος Μηλιαράκης, θα επιβεβαιώσει τις μαρτυρίες. Σε φύλλο της εφημερίδας «Εστία» του 1888 θα δημοσιεύσει άγνωστες λεπτομέρειες για το ναυάγιο του Μέντορα. Μεταξύ άλλων, θα σημειώσει ότι η ανέλκυση των κιβωτίων ήταν μία επίπονη και χρονοβόρα διαδικασία, λόγω του βάθους του πυθμένα, του βάρους των κιβωτίων και του ψύχους του θαλασσινού νερού. Δυόμιση και πλέον χρόνια διήρκεσε η διαδικασία, αλλά ο Έλγιν κατάφερε τελικά, καταβάλλοντας σημαντικό χρηματικό ποσό, να ανελκύσει όλα τα κιβώτια.

Πράγματι, τον Ιανουάριο του 1803 που το κρύο έχει σφίξει και η θάλασσα είναι ακόμη πιο άγρια, η επιχείρηση επιβραδύνεται σημαντικά. Οι δύτες έχουν ανασύρει όλο κι όλο το 1/4 του φορτίου. Ό,τι έχει βγει στην ακτή, κρύβεται κάτω από φύκια,

θάμνους, πέτρες, ξερόκλαδα, σκουπίδια του βυθού και φυλάσσεται από ένοπλη φρουρά, που έχει φροντίσει να στείλει ο Καλούτσης.

Ο καιρός περνά και ο Έλγιν κάθεται στα κάρβουνα… Στα τέλη του Φεβρουαρίου βάζει στο… παιχνίδι τον -διορισμένο από τον ίδιο- υποπρόξενο της Βρετανίας στις Σπέτσες, Βασίλειο Μανοκίνη, ο οποίος καταφθάνει στον Αβλέμονα με πλοίο ρωσικών συμφερόντων και πλήρωμα πενήντα ατόμων! Θα αναλάβει, λέει, τον συντονισμό της επιχείρησης (στην πραγματικότητα, έχει έρθει για να προστατεύσει το πολύτιμο φορτίο από επιβουλή), αλλά οι δυσμενέστατες καιρικές συνθήκες καθιστούν εξαιρετικά επικίνδυνο κάθε εγχείρημα ανέλκυσης. Οι καταδύσεις γίνονται με το σταγονόμετρο από τους Καλυμνιούς βουτηχτάδες, που στο μεταξύ έχουν ανανεώσει τη συμφωνία τους με τον Χάμιλτον. Το πλοίο του Μανοκίνη ξεχειμωνιάζει στη μπούκα του Αβλέμονα! Έως τον Αύγουστο, που διαρκεί η συμφωνία, έχουν ανασυρθεί από τον βυθό συνολικά 11 κιβώτια. Το φθινόπωρο έρχεται αγριεμένο. Ο χειμώνας του 1804 δείχνει πάλι τα κοφτερά δόντια του. Οι καταδύσεις σταματούν εκ νέου κι έως ότου ξαναρχίσουν, η έγνοια του Έλγιν είναι να φύγουν από την ακτή του Αβλέμονα τα ανασυρθέντα κιβώτια, που έχουν ανοίξει την όρεξη των πειρατών.

Με επιστολή του προς τον πρέσβη της Βρετανίας στην Κέρκυρα, Σπύρο Φορέστη, ο Καλούτσης ζητεί να ενεργήσει για την αποστολή στη Μάλτα με χρήση ενός «μεταφορικού καλώς οπλισμένου πλοίου δυναμένου να αντιταχθή εις οιονδήποτε πειρατικόν εχθρικόν, τυχόν συναντηθησόμενον, καθόσον είναι πασίγνωστον ότι τα μάρμαρα ανήκουν εις τον Λόρδον Έλγιν και αν επιβιβασθούν εντός ουδετέρου και ανισχύρου πλοίου, η απώλεια αυτών είναι αναπόφευκτος…» !

…Ευχαριστούμε που μας κλέψατε…

Τον Μάιο του 1804 οι δύτες εντοπίζουν και βγάζουν το τελευταίο κιβώτιο και τον Θρόνο του Πρυτάνεως. Στα τέλη του έτους, υπό τις παρούσες συνθήκες, με το νησί να έχει μεν κερδίσει μία σχετική αυτονομία, αλλά να συμπιέζεται διαρκώς στις συμπληγάδες Ρώσων, Οθωμανών, Γάλλων και Βρετανών, επτανησιακή εφημερίδα αποκαλύπτει ότι οι κασέλες του βυθισμένου πλοίου «περιείχαν μάρμαρα δουλεμένα από το χέρι του Φειδία» και απονέμει τα εύσημα (!) τόσο στον «ιδιοφυή εξοχότατο Λόρδο Έλγιν, ο οποίος βρήκε όλα αυτά τα αριστουργήματα και τα είχε συγκεντρώσει στην πρωτεύουσα του αρχαίου κάλλους» (Αθήνα), όσο και στον «ευγενή κύριο Εμμανουήλ Καλούτση, οποίος με το δύσκολο έργο της ανέλκυσης του πολύτιμου φορτίου, φάνηκε χρήσιμος όχι μόνον στον επιφανή Άγγλο, αλλά και σε όλους τους λάτρεις των Καλών Τεχνών»…

Στις 4/16 Φεβρουαρίου του 1805, με καπετάνιο τον πλοίαρχο Τζόρτζ Πάρι (George Parry) καταπλέει στον Αβλέμονα η φορτηγίδα του βρετανικού ναυτικού «Lady Shaw Stewart» για να παραλάβει το ανασυρθέν από τον βυθό της θάλασσας υλικό. Με ενδιάμεσο σταθμό τη Μάλτα, θα το μεταφέρει στη Βρετανία, όπου θα το παραδώσει στον λόρδο του Έλγιν. Το έγγραφο, που συνυπογράφουν Πάρι και Καλούτσης συνοδεύεται από πλήρη κατάλογο των αντικειμένων, που αποχωρίζονται την πατρώα γη.

Το… πάθημα είναι μάθημα για τον άρπαγα λόρδο. Τα υπόλοιπα γλυπτά (κυρίως όλες οι μετόπες με την Κενταυρομαχία από τη νότια πλευρά του Παρθενώνα) και η Καρυάτιδα θα μεταφερθούν στην Αγγλία, υπό ασφαλέστερες συνθήκες, με εμπορικά και πολεμικά πλοία του βρετανικού στόλου.

ΠΗΓΗ: ΑΠΕ-ΜΠΕ